

Русєв Іван Трифонович — еколог, териолог, епізоотолог

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0523-133X>

ZAGORODNIUK, I. Rusev Ivan Trifonovich, an ecologist, mammalogist, and epizootologist. — An essay on I. Rusev, ecologist, zoologist, epizootologist, head of the Laboratory of Ecology of Carriers of Especially Dangerous Infections of the Ukrainian I. I. Mechnikov Anti-Plague Research Institute. For many years, he studied small mammals and their ectoparasites in Ukraine and Aral Karakum, monitored and studied natural foci of plague, tularemia, and leptospirosis, as well as the prevention of zoonoses in Odesa and some other oblasts of Ukraine. Lately, he has focused on fauna protection and nature reserves and on the study of the fauna of protected areas.

Біографічні деталі

Русєв Іван Трифонович народився 28 лютого 1959 р. у с. Дмитрівка Тарбунарського району Одеської обл. Закінчив із відзнакою біологічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова (1981 р.) і став до роботи в Одеській протичумній станції МОЗ СРСР, на посаді зоолога. У період 1981–1989 рр. працював керівником експедиційних груп моніторингу природних осередків чуми в зоні Аральського моря. У 1988 р. захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності «екологія».

З 1992 р. очолює в ПЧС відділ моніторингу вогнищевих екосистем. Зі створенням у 2000 р. на базі Одеської ПЧС Українського науково-дослідного протичумного інституту ім. І. І Мечникова очолює лабораторію екології носіїв та переносників збудників особливо небезпечних інфекцій.

У 2013 р. захищає докторську дисертацію за спеціальністю «екологія». З 2014 по 2015 рр. — провідний науковий співробітник Державного океанаріума Генштабу МОУ. З кінця 2015 по 2017 рр. — керівник Національного природного парку «Тузлівські лимани». З січня 2018 р. — начальник науково-дослідного відділу цього Парку.

Рис. 1. Іван Русєв під час пошуку хом'яка звичайного. Фото Ірини Вихристюк.

Ключові наукові доробки

Кандидатську дисертацію захистив 1988 р. у Москві за спеціальністю «екологія» на тему «Вплив антропогенних перетворень заплави Нижнього Дністра на поселення дрібних ссавців».

Важлива частина роботи в Одеській протичумній станції була пов'язана з моніторингом суден, які прибували до портів Одеси з неблагополучних по чумі країн. Основними об'єктами вивчення були пацюки та миші. Було встановлено зниження чисельності та зникнення на судах, починаючи з 1970-х років, пацюка чорного. Це дозволило припустити, що чума в різні історичні періоди могла бути не завізною. Авторська гіпотеза ґрунтується на наявності реліктових вогнищ чуми у карстових печерах та катакомбах під м. Одеса, які активізувалися за відповідних умов. І важливим медіатором у таких епізоотіях та епідеміях чуми, що виникла 18 разів у м. Одесі, були пацюки (сірі та чорні). Цьому автор присвятив монографію «Природа одеської чуми», а зібрані ним дані стали основою його докторської дисертації «Екосистеми Північно-Західного Причорномор'я як основа формування небезпечних фауністичних комплексів та їхня структурно-функціональна організація», захищеної 2013 р. в Дніпропетровському університеті за спеціальністю «екологія».

Іван Русев організовував та проводив експедиційні виїзди з вивчення екології носіїв та переносників особливо небезпечних інфекцій, насамперед гризунів та комахоїдних переважно на території Північно-Західного Причорномор'я понад 30 років. Особливу увагу приділяли миші курганцевій як основному носію збудників туляремії та лептоспірозу. Автор висунув і довів гіпотезу про те, що харчові запаси цих мишей у зимовий період служили джерелом зараження людей туляремією у Причорномор'ї в період повоєнного голоду 1946–1947 рр., коли люди збирали запаси корму мишей для їжі.

У ході моніторингу дрібних ссавців на території Тарутинського військового полігону (Одеська обл.) науковець дослідив їхню чисельності, видовий склад і біотопний розподіл (Русев *et al.* 2012). Виявив 19 видів дрібних ссавців, з яких 5 занесені до Червоної книги України (2009 р.). Виявив, що найвищі показники видового багатства є у балкових системах з деревно-чагарниковою рослинністю, а чисельність — в агроценозах. Чисельність миші курганцевої (*Mus spicilegus*) на ділянках цілинного степу у 17–55 разів нижча, ніж в агроценозах, зокрема на посівах сорго та пшениці.

В останні роки Іван Русев вивчав екологічні особливості шакала звичайного в НПП «Тузлівські лимани» (Русев 2020). У ході досліджень висвітлено дані щодо появи, просторового розподілу, особливостей екології шакала звичайного в межах Парку, та надання приблизної оцінки впливу шакала на місцеву фауну. З'ясовано, що кількість виводків і розмірів зграй шакала флюктує в залежності від кліматичних умов року та рівня води в лиманах, що обумовлює доступність їжі та характер полювання хижаків.

З 1990 р. Іван Русев за сумісництвом викладав у Одеському університеті ім. І. І. Мечникова та Одеському екологічному університеті, читаючи лекції з медичної зоології, медичної географії, екотуризму.

Рис. 2. Іван Русев під час викладання студентам. Фото Ірини Вихристюк.

У 1980–1990-х роках автор брав активну участь у роботі секції медичної теріології Українського теріологічного товариства, зокрема у семінарах, організованих УТТ спільно з Центральною республіканською СЕС. Важливим розділом роботи в Одеській ПНС була участь у проведенні підготовки фахівців із моніторингу вогнищ зоонозів. Це були курси спеціалізації, цикли тематичного вдосконалення, семінари, робочі місця, навчання.

Іваном Русевим написано понад 550 наукових статей у вітчизняних та міжнародних виданнях, у тому числі самостійно та у співавторстві 12 монографій з природно-вогнищевих інфекцій, епізоотології, проблем охорони навколишнього середовища та здоров'я людей, необхідності збереження останніх куточків дикої природи Причорномор'я.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

У 90-х роках І. Т. Русев був членом ради та кореспондуючим редактором міжнародного журналу «Journal International Wildlife Law and Policy» (США). У 1994–2012 рр. в рамках різних програм ЄС та міжнародних угод стажувався у Голландії, Англії, Італії, Німеччині, США, Туреччині, Канаді з питань вивчення та охорони прибережних територій, управління водно-болотними угіддями, з питань моніторингу довкілля та біобезпеки.

Іван Русев активно займається громадською роботою. Він — один із засновників у 1987 році екологічного клубу при редакції газети «Вечірня Одеса», засновник громадської природоохоронної організації Фонду захисту та відродження дикої природи ім. проф. І. І. Пузанова «Природна спадщина», з 1987 по 2007 рр. — керівник щорічної міжнародної екологічної експедиції «Дністер», у 2009–2017 рр. — член ради Українського товариства охорони птахів. Іван Русев — один з ініціаторів створення та координатор підготовки наукових обґрунтувань низки національних природних парків в Одеській області — «Нижньодністровський», «Гузловські лимани», «Куяльницький», «Придунайська Бессарабія», «Тарутинський степ».

Іван Русев — член національної спілки журналістів України. Ним написано понад 1000 статей про охорону біорізноманіття та дику природу, екологічну освіту, розвиток заповідної справи й екотуризму на сторінках «Вечір-

ної Одеси», «Одеських вістей» тощо, а також на сторінках інтернет-видань. Іван Русев — лауреат щорічного конкурсу газети «Вечірня Одеса» «Люди справи» (1994 р.) та всеукраїнського конкурсу «Здорова природа — здорове життя» (1998 р.). 2009 р. йому вручено знак пошани мера м. Одеси «За охорону дикої природи Причорномор'я». За вагомий внесок у розвиток охорони здоров'я, особистий внесок у забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя, відданість своїй професійній справі та активну громадянську позицію неодноразово нагороджувався Міністром охорони здоров'я України.

Нарис про науковця Івана Русева до його 60-річного ювілею є на вебсайті журналу «Беркут» (<http://aetos.kiev.ua/berkut/berkut28/berkut28-16.pdf>).

Література

- Русев, І. Т. 1988. Териофауна и история териологических исследований в заповедном урочище «Днестровские плавни». *Заповідна справа в Україні*, **4** (1): 58–61.
- Русев, И. Т. 2005. Влияние антропогенной трансформации степей Украины на природные очаги туляремии. *Біорізноманіття та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах*: III міжнародна наукова конф. ДНУ. Дніпропетровськ, 153–155.
- Русев, И. Т., Л. Я. Могилевский, Ю. А. Бощенко, В. Н. Закусило. 2005. Биocenотические особенности природных очагов туляремии степной зоны Украины. *Вісник Сумського державного університету*, № 7 (79): 25–35.
- Русев І., В. Винник, Д. Радьков. 2012. Виникнення масових захворювань на туляремію у степовій екосистемі Північно-Західного Причорномор'я в наслідок голоду 1946–1949 років. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **59**: 216–226.
- Русев, И. Т. 2012a. Экологические факторы и механизмы активизации реликтовых природных очагов чумы на территории Северо-Западного Причерноморья в XVIII–XX веках. *Причерноморский экологический бюллетень*. Одесса, № 1 (43): 128–162.
- Русев, И. Т. 2012b. *Природа одесской чумы: экологические факторы и механизмы активизации природных очагов чумы в Северо-Западном Причерноморье*. ВМВ, Одесса. 1–400.
- Русев, И. Т., В. Н. Закусило, Д. В. Радьков. 2012. Мелкие млекопитающие целинных степных и антропогенных ценозов территории Тарутинского полигона. *Экосистемы, их оптимизация и охрана (Симферополь)*, **6**: 191–207. <https://bit.ly/3sKKzRc>
- Русев, І. Т. 2020. Шакал звичайний (*Canis aureus*) у Національному природному парку «Тузлівські лимани». *Theriologia Ukrainica*, **20**: 46–57. <http://doi.org/10.15407/TU2007>

ЗАГОРОДНЮК, І. Русев Іван Трифонович — еколог, теріолог, епізоотолог. — Нарис про еколога, зоолога, епізоотолога, завідувача лабораторії екології носіїв та переносників особливо небезпечних інфекцій Українського науково-дослідного протичумного інституту ім. І. І. Мечникова. Упродовж багатьох років дослідник вивчав дрібних ссавців та їх ектопаразитів на території України та у Приаральських Каракумах, проводив моніторинг та дослідження у природних вогнищах чуми, туляремії, легтоспірозу, профілактику зоонозів у Одеській області та інших регіонах України. Останніми роками значну увагу приділяє охороні фауни та заповідній справі, вивчає фауну заповідних територій.